

2022 / 2

't Inschrien

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is het kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Jan Hinke, Theo Leoné (hoofdredacteur) en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Geert Bekkering, Jan Hinke, Theo Leoné
Marcel Mentink, Gerhard Post, Frits van Riel,
Patrick Welman en H.C.J. Wullink.

Redactieadres

OKThuis
Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Patrick Welman, voorzitter
Willem Wondergem, penningmeester / vicevoorzitter
Evert Ulrich, secretaris
Adrie Hemmink, bestuurslid
Riet Strijker, bestuurslid
Caroline Willems, bestuurslid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Rabo rek.nr. NL41 RABO 0129 5763 79

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost per lid € 30,00, met partner € 35,00, jeugdleden tot 21 jaar € 15,00. Losse nummers zijn voor € 5,00 verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 11 jul 2022 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaard.

Druk: Drukkerij Veltman B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Mr. G.J. ter Kuile sr. (1871 -1954)	3
Wie niet verzamelt, verstrooit	
Geert Bekkering en Jan Hinke	

In de berm niet zo maar een steen	12
Gerhard Post	

In de collectie van de Oudheidkamer	13
Vraagtekens bij Johannierter commandeurs	
Frits van Riel	

Jordaan start in koemest en aardbeien	17
Theo Leoné	

Portretten van de tweelingzusjes Heck	19
H.C.J. Wullink	

Titus Brandsma: broos maar onbreekbaar	21
Zenderen en Oldenzaal belangrijke halteplaatsen	
Theo Leoné	

Wijsheid	25
Patrick Welman, voorzitter Oudheidkamer Twente	

Nieuw in de boekenkast	26
Marcel Mentink	

Bijschrift afbeelding voorpagina:

Titus Brandsma, geschilderd door pater Cecilius Timmer o. carm. Het schilderij bevindt zich in de provinciaalskamer van het karmelietenklooster in Zenderen

Mr. G.J. ter Kuile sr. (1871-1954)

Wie niet verzamelt, verstrooit

Geert Bekkering en Jan Hinke

.....

Meester G.J. ter Kuile sr. mag gerekend worden tot de grootste kenners van de Twentse geschiedenis. Behalve onderzoeker en schrijver was hij ook een verwoed verzamelaar, van historische objecten zoals munten, penningen, archeologische vondsten, klokken, kunstvoorwerpen enz. Hij bezat dan ook een uitgebreide en interessante privé verzameling op deze gebieden. Boven de deur van de kast waarin zijn schatten waren uitgestald, had hij de spreuk uitgesneden: WIE NIET VERZAMELT VERSTROOIT. Wie geen moeite doet om het verleden te koesteren, laat het versloffen.

De bijbelvaste en diepgelovige Ter Kuile drukte met deze bijbelspreuk tevens uit, dat de Twentse geschiedenis voor hem een haast religieuze dimensie had. Van levensbelang voor hemzelf en voor de bewoners van Twente. Daarbij was het zijn streven de Twentse geschiedenis terug te geven aan de Twentenaren. Zich verzettend tegen het toenmalige 'hollandocentrische' geschiedsbeeld, waarin Twente slechts een randgebied was, wilde hij laten zien hoe belangrijk en interessant de Twentse geschiedenis van zichzelf al is.

Stadsbrand

Gijsbertus Johannes werd geboren in het gezin van Hendrik ter Kuile Engelbertszoon (Almelo 1830 – Enschede 1893) en Hendrika Cromhoff. Vader was vanaf 1853 advocaat in Enschede en werd er in 1860 kantonrechter. Hij was tevens voorzitter van de kerkvoogdij, lid van de gemeenteraad en van de schoolcommissie. Daarnaast was hij lang lid van de Provinciale Staten en van de Overijsselsche Kanalisatie Maatschappij. Hij hoorde dus tot de notabelen van het snel groeiende Enschede. Hendrik en Hendrika kregen tussen 1854 en 1875 maar liefst elf kinderen, waarvan er vier jong overleden. Gijs was het op één na jongste kind. Het gezin is orthodox Nederlands-hervormd en Gijs zal dat ook zijn hele leven blijven. Toch gaat hij met zijn vriendjes soms echt te ver. Ze vernielen met katapulten de hoofden van de heiligen in de gebrandschilderde ramen van de r.-k. kerk naast hun huis in de Langestraat. De restauratie is voor vader 'een duur grapje'.

Studie Leiden

Gijs volgt de gymnasiumopleiding in Zwolle en logeert bij een dominee. Vervolgens studeert hij rechten aan de Rijksuniversiteit van Leiden. Hierna keert hij terug naar Twente en vestigt zich er als advocaat en procureur. In 1899 trouwt hij met Geertruida Suzanna

Het jonge echtpaar ter Kuile-Colenbrander in de achtertuin van Bella Vista te Almelo

Colenbrander. In de advocatuur vindt hij geen bevrediging. In 1908 wordt hij daarom Rijksinspecteur van het Lager Onderwijs ('schoolopziener' zoals dat toen heette), dat beter bij zijn strenge en formele karakter past. Hij verhuist daartoe naar Almelo. Hij zou zich daar ook nog verdienstelijk maken voor de kinderbescherming en was er bijna veertig jaar voorzitter van de voogdijraad.

Gijsbertus en Geertruida krijgen vier kinderen, van wie Engelbert Hendrik (1900–1988) en Gijsbert Johan jr. (1906–1975) eveneens historische belangstelling aan de dag leggen. E.H. wordt buitengewoon hoogleraar aan de T.U. Delft en is o.a. bekend van *De Romaanse kerkbouwkunst in de Nederlanden*. Daarnaast droeg hij bij aan vijf delen van de serie *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, waaronder het deel *Twente en Salland*. G.J. jr. wordt rijksarchivaris van Overijssel en publiceert o.a. het in zes delen verschenen *Oorkondenboek van Overijssel, 797–1350*. Zwolle, 1963–1969.

Het gezin woont tot 1937 in de villa Bella Vista, ongeveer waar nu de moskee staat, niet ver van het NS-station Almelo. Hier loopt nu de Bellavistastraat, een zijstraat van de Wierdensestraat.

Verzamelaarskennis

Het is niet helemaal duidelijk hoe en wanneer zijn historische belangstelling ontstaan is. Waarschijnlijk als uitvloeisel van zijn verzamelhartstocht, waarmee hij al als kind behept was. In *'Twentsche Eigenheimers'* (1936) beschrijft hij in het hoofdstuk 'Jachtavonturen', hoe hij al jong op jacht gaat voor zijn verzamelingen. "Ik zie ze nog vóór me, die vies groene gepatineerde koperlappen van allerlei Duitsche stadjes, van Coesveld, Embden, Hagen, Soest, die in onze ogen de waarde hadden van edele zeldzame goudstukken. [...] Weer herdenk ik de al lang geleden Zondagavonden in 't ouderlijk huis, waar mijn vader op onzen aandrang een grijs verweerd zakje met oude zilveren poststukken tevoorschijn haalde, waaraan verhalen verbonden waren van grootvaders en oudooms, die ze in ouderwetse karbiezen met de postwagens uit verre landen als curiositeit meegebracht hadden; en ik hoor nog ons gefleem

Mr. G.J. ter Kuile bij de feestelijkheden Almelo 1813-1913

om een of twee van die verweerde zilverlingen, die zo mooi onze koperlappencollectie completeren zouden."

Daarnaast had hij, bij al zijn degelijkheid, ook duidelijk een romantische inborst. Dit uitte zich vooral hierin, dat hij graag rondzwierf over het Twentse platteland. Maar ook de genealogie kan een startpunt zijn geweest. In ieder geval is zijn allereerste publicatie een genealogische studie van zijn eigen familie: *Familie ter Kuile*. 108 pag., uitgegeven in familiekring in oktober 1900. In 1926 zou het dubbel zo dik heruitgegeven worden in samenwerking met zijn zoon G.J. ter Kuile jr.: *Familie ter Kuile*. 220 pag.

VORG en OKT

In 1899 – hij is dan 28 jaar – wordt de jonge meester in de rechten voorgedragen als lid van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch

Regt en Geschiedenis. In 1906 treedt hij toe tot het bestuur en in de periode 1910-1922 dient hij de VORG als secretaris. Van 1922-1948 is hij voorzitter. In 1948 benoemt de VORG hem tot ere-voorzitter.

Maar hij staat ook aan de wieg van de Oudheidkamer Twente. In oktober 1905 geven vele belangstellenden gehoor aan de uitnodiging van vier in regionale historie en cultuur geïnteresseerde streekgenoten: de Enschedeërs H.B. Blijdenstein, Ko van Deinse en Jan van Heek en: mr. G.J. ter Kuile uit Almelo. Dit zal leiden tot de oprichting van de OKT te Enschede in april 1906. De directe aanleiding voor de stichting is de aankondiging van de verkoop van de bekende muntenverzameling van Van Doorninck. In deze verzameling bevinden zich verschillende munten en penningen die betrekking hebben op Enschede. Ter Kuile richt een garantiefonds op en zo kunnen de munten op de veiling in Amsterdam worden aangeschaft. Een tweede goede aanleiding voor een OKT is het creëren van een verzamelpunt voor de archeologische vondsten

van met name Van Deinse en Ter Kuile. Andere voorwerpen van kunst en (streek)cultuur kunnen voortaan eveneens een onderkomen vinden.

Eerste publicaties

Zijn eerste uitgave voor een algemeen publiek verschijnt in 1908: *Geschiedenis van den hof Espelo, zijn eigenaren en bewoners*. Met dit kleine, maar fijnzinnige boekje vestigt hij meteen zijn naam als historicus in de regio. Hij heeft ervoor uit verschillende bronnen geput, o.a. een zeer oude kaart, waarop alle hofhorige boerderijen staan aangegeven. Vanaf 1909 komt een stroom van gedegen publicaties van zijn hand op gang in de *Verslagen en Mededelingen* van de VORG. Maar hij is dan ook al bezig met een standaardwerk, dat in 1911 zou verschijnen en dat als zijn belangrijkste werk beschouwd kan worden: *Geschiedkundige aantekeningen op de havezathen van Twenthe*. Dit is feitelijk een jeugdwerk, want hij is dan nog maar 40 jaar. Tientallen jaren lang blijft dit het standaardwerk over dit onderwerp. Het wordt zelfs in 1974 nog

Gevelsteen uit de voormalige boerderij Mönkebrake nabij Albergen, bij de sloop gered door Leo Schoolkate. In de buurt hiervan had Ter Kuile een zomerhuisje. In 1917 heeft hij deze steen zelf gemaakt met klei van Ter Beek in Fleringen waar hij ook in de steenfabriek gebakken is. De steen heeft de initialen van de echtelieden met een hartje ertussen

De familie Ter Kuile in de zomer van 1937. Links van G.J. sr. E.H. ter Kuile. Uiterst rechts J.G. jr

eens heruitgegeven. Pas wanneer in 1995 Gevers en Mensema met hun *De Havezaten in Twente en hun bewoners* komen, heeft ter Kuile's standaardwerk zijn tijd gehad.

Populair-wetenschappelijk

Tot dan toe is Ter Kuile vooral bekend als een man die op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde studies schrijft. In 1919 komt hij met een boek, een bloemlezing, dat een ruimer publiek beoogt: *Ons Twenthe, proza en poëzie uit en over Twenthe*. W. Hilarius Wzn., Almelo, 212 p. Bandontwerp: André Vlaanderen. Hij is hiertoe waarschijnlijk geïnspireerd door zijn vriend J.J. van Deinse (1867-1947), die altijd al voorstander was van het uitdragen van kennis naar een zo breed mogelijk publiek. Uit deze bloemlezing blijkt voor het eerst ook zijn belangstelling voor de taal, als integraal onderdeel van de Twentse geschiedenis en 'Landeskunde'. In zijn Woord vooraf omschrijft hij het als volgt: *Een lievelingsdenkbeeld, jaren door mij overwogen, wordt met deze uitgave verwerkelijkt. In zoo menige geheel vergeten geraakte publicatie, zoowel van ouder als recenter datum, stak een*

goede twentsche gedachte, waarvan ik de vergetelheid met recht meende te moeten betreuren. ... Zoo heb ik getracht hier samen te vatten allerlei twentsche bijdragen, die mijns inziens waard zijn te worden gelezen of herlezen, - in het bijzonder door het jongere geslacht.

De bloemlezing bevat proza en poëzie van onder anderen Berghage en Cato Elderink in het Twents en van Potgieter en Schaepman, Craandijk en Bernink in het Nederlands. Verder kan men er geschiedkundige bijdragen in aantreffen van (rechts)historici, zoals Racer, Hattink en Geerdink, maar ook van tijdgenoten en vrienden als Van Deinse en Snuij. Hij komt ook zelf aan het woord in zijn bijdrage 'Van urnen en urnen zoeken': *'t Zijn mijn heerlijkste dagen geweest, daar te doelen over de geheimzinnige heidevelden, trouw vergezeld van een eerlijke wakkere boerenjongen, die als geknipt was voor speurdersdiensten op deze tochten. Voor dag en dauw waren we op het pad, hééle hééle zomerdagen lang onvermoeid en met de kleinste buit rekenden wij ons goed beloond. Ik durf gerust zeggen, in den loop der jaren bleef geen urnenveld in 't Twentsche land ons onbekend en menige*

verrassing werd omzichtig nagespeurd. Later komt hij met nog twee van dergelijke bloemlezingen voor een breder publiek: *Twentsche Eigenheimers* (1936) en *Onze Overijsselsche religieuze poëzie* (1946).

Watermolens

Dit jaar precies een eeuw geleden komt een ander boek van hem uit dat, net als zijn Havezaten-boek, decennialang als het naslagwerk geldt op zijn terrein: *De Twentsche watermolens*, 116 pag. Ook dit wordt nog eens ongewijzigd herdrukt, in 1973 bij Gijsberts & Van Loon, om uiteindelijk pas bij het verschijnen van *Hagens' 'molenbijbel' Molens, Mulders, Meesters* (Hengelo, 1979) naar de achtergrond te geraken.

In dit boek bespreekt Ter Kuile de twintig Twentse watermolens zoals die in 1922 bekend waren. Behalve de historicus, komt af en toe ook de romanticus aan het woord: "*Gegroet, mooie kleine molen van het erve DE MAST onder Vasse, zoo lieflijk gelegen tusschen de vloeivelden en de heuvelige heidevelden. Gegroet, needere molen, heel in de diepte van 't bosch wegschuilend! Voor een paar jaren laagst gij nog zoo eenzaam en rustig aan een verlaten mullen zandweg, nu scheert een rechte grintweg langs uw bemost scheprad, nu snort rakelings langs uw diepen waterval de motor- en de automensch*".

Rondstruinen, schatgraven

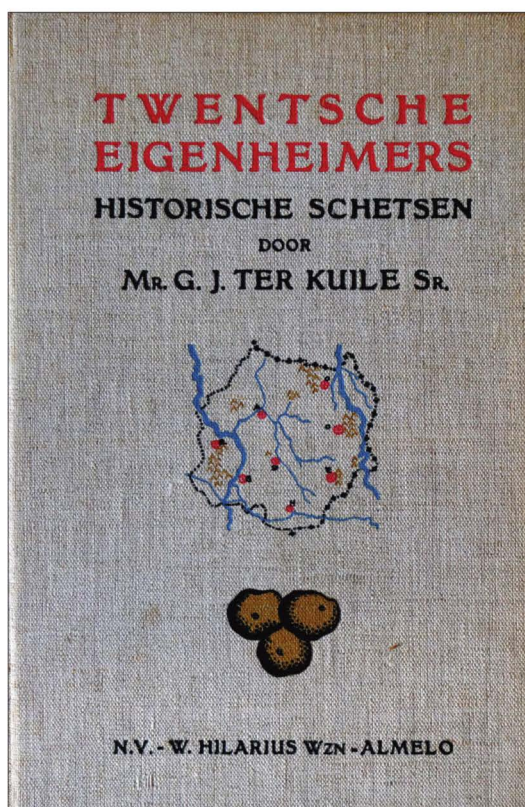
Zijn artikelen zijn vaak het eindproduct van een uitgebreid voortraject. Het begin kan zijn dat hij enkel maar op pad gaat, hoewel meestal toch wel met een meer of minder duidelijk doel. "Het vrije veld met zijn overweldigende natuur" trekt hem. Samen met onder meer J.J. van Deinse gaat hij regelmatig de hort op om onderzoek te doen, opgravingen te verrichten of om bij boeren verhalen over vroeger op te tekenen. Wanneer dit iets oplevert, bij voorbeeld een steen met inscriptie, dan wordt deze vervolgens zorgvuldig schoongemaakt en gerestaureerd. Nadere inspectie levert op dat de steen uit een bepaalde havezate afkomstig is. De volgende fase is dat G.J. uit allerlei hoeken en bronnen informatie bijeenbrengt en diep in de geschiedenis van de betreffende havezate duikt. De bevindingen worden op papier gezet en weer is een van zijn

talloze kranten- of tijdschriftenartikelen geboren.

Verzamelen en bestuderen

Uit een notitieboekje dat in de familie bewaard is gebleven, weten we dat Ter Kuile veel oudheden aankoopt. Aanvankelijk vaak archeologische zaken als vuurstenen werktuigen en urnen, maar later ook veel eikenhouten, bewerkte panelen en oude klokken. Hij is een goede bekende in de wereld van de antiquairs en antiquaren.

Hij vindt het belangrijk een en ander fotografisch vast te leggen. Hij verzamelt zijn foto's in een album, dat hij '*Tubantia*' noemt. Dit unieke album bevat veel zeldzame Twentse afbeeldingen van zo'n 100 tot 110 jaar geleden. Een deel ervan is in 2012 door de Oudheidkamer Twente voor het publiek toegankelijk gemaakt en in boekvorm uitgegeven. Via de website van de OKT is het document digitaal te raadplegen.

Twentsche Eigenheimers, historische schetsen van land en volk tusschen Dinkel en Regge. Eerste druk 1936

De romaanse doopvont die als voederbak dienst deed op erve Janshuis te Daarle. Volgens Ter Kuile zou zij afkomstig zijn uit de kerk van Den Ham, maar dit is niet zeker

Overijssel 1931

Eind jaren '20 is G.J. sr. als redacteur betrokken bij een ambitieus project, dat in 1931 zou leiden tot het kloeki standaardwerk: *Overijssel*.

Samengesteld onder redactie van Mr. G. A. J. Van Engelen van der Veen, Mr. G. J. Ter Kuile en R. Schuiling. VIII, 1108 pagina's. Deventer, Kluwer 1931. Dit lijvige werk beoogde de stand van zaken weer te geven van wat de geschiedbeoefening van Overijssel tot op dat moment aan kennis had opgeleverd. Van Twentse zijde werkten aan dit project mee: J.B. Bernink, J.J. van Deinse, Mej. C. Elderink, J. Jans en C.J. Snuif. Ter Kuile zelf nam het hoofdstuk *De Havezathen van Overijssel*, p. 210-237, voor zijn rekening.

Twentsche Eigenheimers

Zijn volgende boek wordt *Twentsche Eigenheimers. Historische schetsen van land en volk tusschen Dinkel en Regge*. Almelo, W. Hilarius & Wzn N.V., 1936. 422 p. In 1947 volgde bij dezelfde uitgever een licht gewijzigde

herdruk. Het is wellicht zijn bekendste boek, een voor een ruimer publiek bedoelde bloemlezing, dit keer van zijn eigen (kranten)artikelen.

'Daar de Uitgever en ik de inbeelding hadden, dat aan deze werkstukken, veelal geboren uit tijd- en inspanning-eischend onderzoek, eenige kans gegeven mocht worden op blijvender belangstelling, zoo hebben wij 't bestaan om nog eens het zaad uit te strooien (van deze aardappelsoort – gb/jh) in de hoop, dat het „eintkeimen werde, erbluhen soll zu schonrem Los". Gedije aldus deze uitgave als een opbouwend, samenbindend Vaderlandsch boek, als een Twentsch boek.

Twenthe roept om bezonken waardering van zijn rijke praehistorie en historie, Staan wij daartegenover onaandoenlijk, dan derven wij een stuk rijkdom, die bij enige inspanning ons toch een mateloze levensvoldoening had kunnen geven. Hij besluit met Gustav Frenssens spreuk: *'Interesse haben das ist reich sein'.*

Het is gedegen, vaak anekdotisch van aard en populair van toon, om een groot publiek aan te

spreken. Ter Kuile wil de Twentse geschiedenis aan de Twentenaren teruggeven. Men hoort immers op de scholen alles over de graven van Holland en de zeeslagen, maar vrijwel nooit iets over de regionale historie.

Doopvont als paardenkrib

In *"Twentsche Eigenheimers"* komt o.a. het verhaal voor over de doopvont die als paardenkrib fungeerde, een typisch ter Kuile-verhaal, waarin allerlei aspecten van zijn historische werkwijze samenkomen: *"Op een zeldzame mooie herfstdag, september 1927, fietste ik in de buurt van Marle en Daarle onder Hellendoorn, mooi stil wijd land, tot een leuke fietsband mij de deel deed binnenstappen van een eenzame Daarler hoeve. In het tweelicht der deel maakte ik met de boer een geschikt inleidend praatje over zijn vee en paard, toen mijn oog viel op de voerbak en paardenkrib. Ik geloofde mijn ogen niet. Voor driekwart gedeelte ingemetseld en dus grotendeels buiten het gezicht blijvend, blijkt daar een fraai rijk bewerkt romaans doopvont tot dit wel zeer profaan gebruik te zijn vernederd! Om heel kort te gaan (voorzichtig en langdurig overleg en onderhandeling volgden natuurlijk!), het rijk met wingerdranken en lijnversieringen*

De doopvont uit Daarle in het Rijksmuseum Twente

georneerde bentheimerstenen doopvont werd eindelijk verkregen. Ten slotte door bevoegde onderzoekers gedefinieerd als zuiver, stijlvol romaans doopvont, herkomstig uit de Oude kerk van Den Ham is nu dit uitnemend monument een sieraad geworden van het rijksmuseum Twente in Enschede." De eerlijkheid gebied te zeggen, dat de leuke band bij boerderij "het Janshuis" misschien niet helemaal spontaan plaatsvond, want het schijnt dat de eenzame fietser vooraf over deze paardenkrib was ingelicht door mevrouw Schutte, indertijd schooljuffrouw in Daarle.

Tweede Wereldoorlog

Een belangrijke, zij het enigszins 'verstopte' publicatie was zijn bijdrage *De bewoners van Twente en Oost-Salland* in het verzamelwerk *De Nederlandse Volkskarakters*, uitgegeven door P.J. Meertens en Anne de Vries in 1938. Hij citeert daarin een hele reeks schrijvers die ter zake hun mening eerder gaven, hij weegt hun oordelen, valt ze bij, nuanceert soms en put veel uit zijn ervaringen en ontmoetingen met de stedelijke en landelijke bevolking. Sympathiek doet aan dat Ter Kuile geen mening opdringen wil. Aan het einde van zijn lezenswaardig betoog stelt hij dat het natuurlijk gaat om een 'zeer subjectieve beschouwing'. Bezoen was vol bewondering over deze bijdrage. Ter Kuile hangt nog wel helemaal de traditionele visie aan dat Tukkers Saksen waren.

Aan het begin van de oorlog – Ter Kuile is inmiddels 70 – verschijnt *De opkomst van Almelo en omgeving*, Tijl Zwolle, 1941. 190 p. In 1947 volgt een tweede, geheel herziene en sterk vermeerderde druk van 240 p. en in 1974 een facsimile herdruk bij Schiedam, Interbook International. Ook weer zo'n gedegen werk, dat lang zijn waarde heeft bewezen. Vlak na de oorlog stelt hij de bundel *Onze Overijsselsche religieuze poëzie* samen Hilarius, Almelo, 1946. 61 p. Deze bloemlezing is oecumenisch van opzet en bevat ook streektaalbijdragen. Dat was niet zo gebruikelijk voor die tijd.

Herinneringen

Kleindochter Jet Strick van Linschoten-ter Kuile herinnert zich haar grootvader nog uit zijn

Het echtpaar ter Kuile-Colenbrander ten tijde van hun 50-jarig huwelijksjubileum in 1949

laatste jaren als een wat afstandelijke, vormelijke man. *“Hij had een studeerkamer waar je aan moest kloppen als je iets nodig had. Je moest dan wachten tot er ja werd gezegd, waarna je naar binnen mocht. Je plakte bijvoorbeeld wel eens wat. Mijn opa had van die Glutonpotjes met lijm. Met zijn zakmes deed hij wat lijm op een papiertje en daar had je het mee te doen”,* vertelt Jet. Hij had ook bepaalde rituelen. *“Bij het ontbijt ging hij achter zijn stoel staan, en zei dan al zijn afwezige zonen en schoondochters goedemorgen.”*

Spelletjes spelen deed je eigenlijk alleen met grootmoeder.

In memoriam

Mr. G.J. ter Kuile sr. stierf op bijna 83-jarige leeftijd in zijn huis aan de Sluiskade in Almelo, dat hij speciaal met het oog op zijn verzamelingen had laten ontwerpen. In het In memoriam in VMORG schrijft J.H. van Heek hem *‘meerdere voor Twente typerende eigenschappen’* toe: *‘gereserveerdheid, degelijkheid, vast-*

houdendheid en trouw'. En, zo voegde hij er aan toe: 'Door zijn grote kennis en de verspreiding daarvan heeft hij Twente blijvend aan zich verplicht. Hij heeft zijn bewoners de waarde van hun geboortegrond leren beseffen en hen doordrongen van het voorrecht in Twente te mogen wonen'.

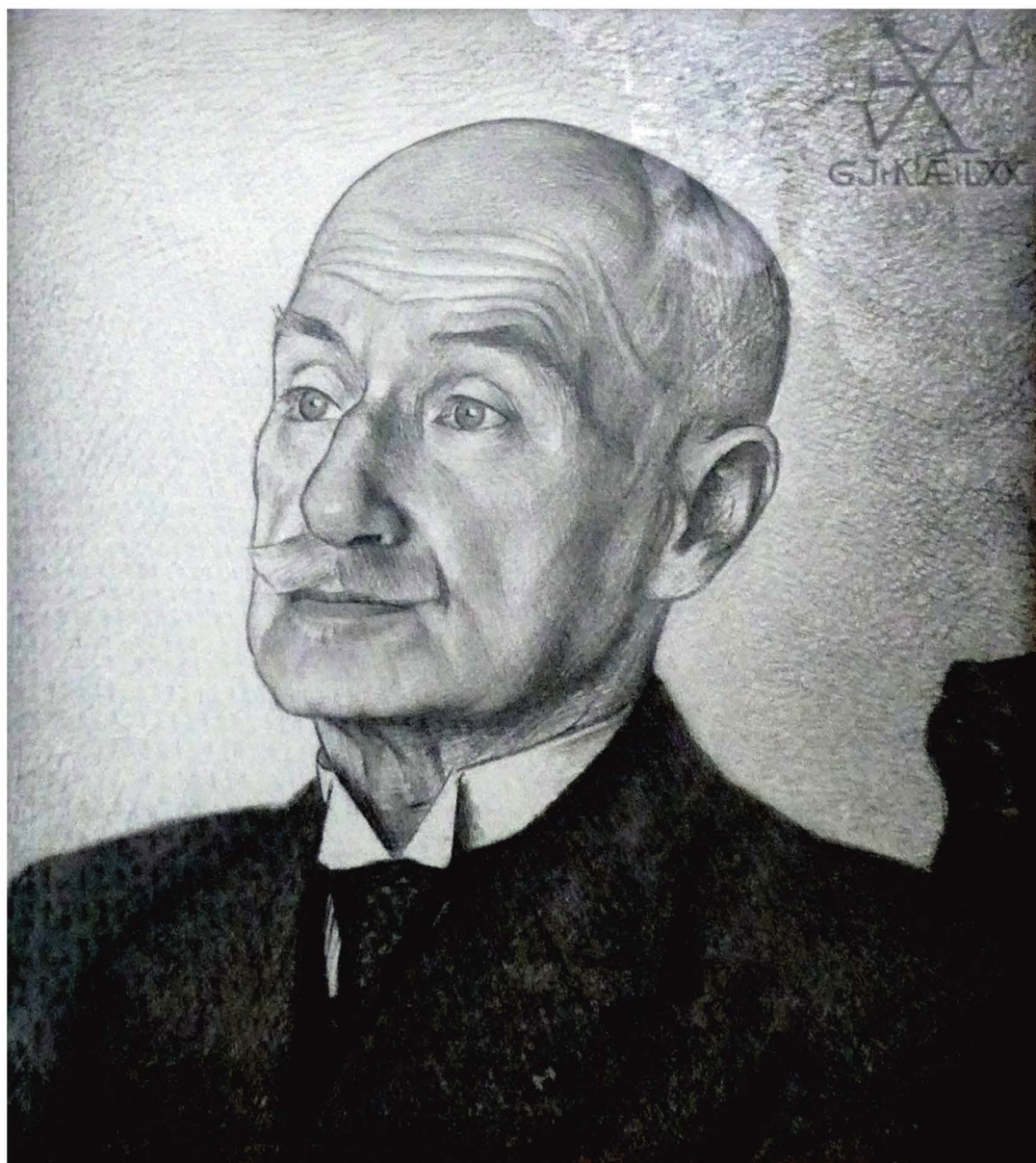
Met dank aan mw. Jet Strick van Linschoten – ter Kuile te Zwolle

Bronnen o.a.:

<https://www.terkuile.net/>

J.H. van Heek: In Memoriam Mr. G. J. Ter Kuile.

In: VMORG 70 (1955), 1-6. Dit bevat ook een Lijst der belangrijkste geschriften.

Tekening van de zeventigjarige Ter Kuile

In de berm niet zo maar een steen

Gerhard Post

Strooigoed

Twente is bezaaid met stenen. Ogenscheinlijk zijn ze willekeurig uitgestrooid. Een deel echter markeert al honderden jaren een grens. Deze grensstenen zijn het onderwerp van Strooigoed.

In 1982 startten Hennie Engelbertink en zijn broer een systematische zoektocht naar de grensstenen van de marken Rossum, Volthe en Lemselo. Zij gingen hiermee door tot alle 97 grenspunten bezocht waren. Ze vonden 52 stenen nog op hun plek en verplaatsten 8 stenen. Nu zijn er van de 60 stenen nog maar 20 teruggevonden. Uitgebreid onderzoek zal wellicht nog een ondergrondse of verplaatste steen opleveren, maar de teruggang is onmiskenbaar.

Op de grens van deze marken met de gemeente Losser zijn wel 15 nieuwe stenen herplaatst op initiatief van de werkgroep grensstenen van de vereniging De Dree Marken. Deze grenzen zijn daarmee weer als vanouds gemarkeerd.

Ook op initiatief van Hennie Engelbertink zijn in de afgelopen jaren ruim 50 markeergrensbordjes geplaatst in de voormalige gemeente Weerselo. Zo staat aan de Haarstraat van Weerselo naar Rossum een grensbordje tussen de marken Lemselo en Rossum, daar waar de grens de weg oversteekt. De grens loopt dan 500 meter langs de zuidkant van de Haarstraat in de richting van Rossum. Daar buigt de grens van de weg af, verder naar het zuiden. Op dit punt (52° 21' 07" NB, 6° 53' 05" OL) ligt een forse kei in de berm. Door hier een informatiebordje te plaatsen, zouden de passanten kunnen zien dat dit een markesteen is. Zo'n bordje kan ook bijdragen aan het behoud van de steen, omdat het duidelijk maakt dat dit niet zomaar een steen is. Gezien de teruggang in de afgelopen 40 jaar is dat geen overbodige luxe.

Markesteen in de berm van de Haarstraat op de grens van Lemselo en Rossum

In de collectie van de Oudheidkamer

Vraagtekens bij Johanniter commandeurs

Frits van Riel

.....

Het is alom bekend dat de Oudheidkamer Twente een zeer uitgebreide collectie bezit. Minder bekend misschien is dat een groot deel daarvan niets met Twente te maken heeft, of dat de herkomst twijfelachtig is. Toen ik in het voorjaar van vorig jaar op de website de collectie schilderijen bekeek, vielen mij twee portretten van commandeurs van de Johanniter Orde op. Mijn onderzoek naar de collectie in relatie tot de doelstelling van de Oudheidkamer begon met deze portretten. Ze zijn te bewonderen aan de schilderijenwand in het Auditorium van de Museumfabriek.

Christoph Caspar Freiherr von Blumenthal (1638-1689)

Over het ene portret staat als begeleidende tekst op de website: "Portret van Kaspar Freiherr von Blumenthal, 1638-1689, sedert 1658

Commandeur van de Johanniter Orde, Commende Süpplingenburg, Hertogdom Braunschweig. Waarschijnlijk afkomstig van Commanderie Ootmarsum". Als jaar van vervaardiging staat 1650.

Er wordt inderdaad een ridder van de Johanniter Orde afgebeeld, maar hoe zat het ook al weer met de Commanderie van Ootmarsum? Op internet is te lezen dat dit een Commanderie was van de Ridderlijke Duitse Orde van de Balije van Utrecht. Dit werd nog eens bevestigd door de heer R. Meijer uit Ootmarsum, die de geschiedenis van de commanderie heeft onderzocht. Het lijkt daarmee onwaarschijnlijk dat het portret uit Ootmarsum komt. De Commanderie (Kommende) Süpplingenburg behoorde in de tijd van commandeur Von Blumenthal niet tot het hertogdom Brunswijk, want dat bestond pas na 1813. Wel tot het vorstendom Brunswijk-Wolfenbüttel. Süpplingenburg ligt in de buurt van Helmstedt in het zuidoosten van de deelstaat Nedersaksen. Als het portret rond 1650 werd geschilderd was de zitter hooguit 12 jaar oud en dat lijkt ongeloofwaardig. Is het wel zeker dat hier ridder Von Blumenthal is afgebeeld? Met andere woorden: hoe betrouwbaar is deze informatie?

Christoph Caspar baron von Blumenthal (8-10-1638 Berlijn en †16-9-1689 Stavenow, Brandenburg) was staatsman en diplomaat in

dienst van het keurvorstendom Brandenburg onder Frederik Willem I. Hij studeerde Recht en Staatskunde aan de universiteiten van Leipzig en Helmstedt. Daarna volgde een uitgebreide 'Grand Tour' door Italië, Spanje en Frankrijk. Terug in Berlijn werd hij raadsheer en kamerheer van Frederik Willem en maakte uiteindelijk als commissaris van Oorlog deel uit van diens regering. Hij werd een van de eerste en belangrijkste beroepsdiplomaten van het keurvorstendom. Zo maakte hij reizen naar Parijs, Wenen, Kopenhagen en het hof van de keurvorst van Saksen in Dresden. Voor zijn bijzondere verdiensten verkreeg hij levenslang een zetel in de Landdag van Lausitz, een gebied op de grens van Duitsland, Tsjechië en Polen. Daarnaast was hij domproost in Brandenburg aan de Havel, voerde de titel Geheime Staatsraad en was minister van Oorlog. Hij overleed op de heerlijkheid van de familie in Stavenow, Priegnitz in Brandenburg. Door grootmeester Johan Maurits van Nassau-Siegen werd hij in 1652 tot ridder van de Johanniter Orde geslagen en hij werd in 1658 commandeur van de Commanderie Süpplingenburg. Die viel onder de Balije van Brandenburg en lag in het zuidoosten van Nedersaksen. Zoals wellicht bekend is zijn leden van ridderorden van adel.

Konrad Alexander Magnus von Burgsdorff (1595-1652)?

Over het andere portret wordt op de website van de Oudheidkamer alleen gemeld dat het een "Portret van een Johanniter Commandeur" zou zijn en "Waarschijnlijk van Commanderie Ootmarsum". Ook dit zou uit 1650 zijn. Aan die laatste twee mededelingen kan worden

getwijfeld en aan worden toegevoegd dat het waarschijnlijk niet uit Ootmarsum kwam. Contact met de archivaris van de Johanniter Orde van de Balije van Brandenburg in Berlijn en nader onderzoek door hem naar het op het portret afgebeelde familiewapen leverde mogelijk een afgebeeld persoon op. Daarmee lijkt de datering 1650 onwaarschijnlijk.

Konrad Alexander Magnus von Burgsdorff (1-12-1595 Berlijn en †11-2-1652 Berlijn) werd opgevoed in de kringen van het hof van de keurvorst van Brandenburg. Hij was in 1609 al speelkameraad van erfprins Georg Willem, ging later met hem naar de Universiteit van Brandenburg in Frankfurt aan de Oder en in 1613 mee naar de bezittingen van de familie Hohenzollern in Kleef. Daarna volgde een militaire carrière in een Frans regiment en raakte hij zwaar gewond op het slagveld. Terug aan het hof in Berlijn werd hij kamerjonker van keurvorst Georg Willem, lid van diens lijfwacht en daar later commandant van. Hij werd bovendien ook nog domproost van de Domkerken in Halberstadt en Brandenburg aan de Havel. Tijdens de 30-jarige oorlog vocht hij op verschillende slagvelden. In 1632 werd hij kolonel en commandant van een infanterie- en cavalerieregiment en kreeg hij het commando over de stad en de citadel van Spandau. Van 1640-1652 was hij commandant van de stad en vesting Küstrin aan de Oder. Hij werd zelfs oppercommandant van alle vestingen in Brandenburg. Aan het hof was hij opperkamerheer en lid van de geheime raad van keurvorst Georg Willem. Na diens dood werd hij onder opvolger Frederik Willem I lid van de regering en de geheime raad in zaken van het leger en de buitenlandse politiek. Gedurende vijf jaar had Von Burgsdorff een beslissende invloed op het bestuur in Berlijn. Hij was bovendien persoonlijk raadsman en kamerheer aan het hof van de keurvorst van Saksen in Dresden. Frederik Willem stuurde hem in 1646 naar het hof van prins Frederik Hendrik in Den Haag om de hand van diens dochter Louise Henriëtte te vragen. Op haar aanraden werd hij echter begin 1652 uit al zijn ambten ontslagen. Zijn verwijdering van het hof had een vernietigende uitwerking op hem, want hij overleed binnen twee weken.

In 1625 werd hij door grootmeester Adam graaf

von Schwarzenberg tot ridder in de Johanniter Orde geslagen en in 1630 werd hij commandeur van de Commanderij Werben aan de Elbe.

Wanneer hij commandeur van de Commanderij Lagow werd, die na de 30-jarige oorlog tot het hertogdom Pruisen en het keurvorstendom Brandenburg behoorde, is onbekend.

Het lijkt dus sterk dat beide portretten ook maar iets met Twente te maken hebben. De commanderij van de Johanniter Orde die het dichtst in de buurt van Twente ligt is die van Steinfurt in het Graafschap Bentheim. Vorig jaar april nam ik contact op met de secretaris van de Johanniter Orde in Nederland voor advies over een eventuele betere bestemming voor de schilderijen. Hij was zeer belangstellend en raadde mij aan contact op te nemen met de Balije van Brandenburg in Berlijn. Ik liet een Duitse vriendin een perfecte brief opstellen en mailde die naar Berlijn met foto's van de portretten. De volgende dag kreeg ik al een enthousiaste reactie van hun archivaris terug. Hij was geïnteresseerd in een bruikleen of koop van de portretten, maar moest nog wel met zijn superieuren overleggen. Ik nam contact op met bestuurslid Willem Wondergem van de Oudheidkamer om hem op de hoogte te brengen van mijn onderzoek en contact met Berlijn. Willem gaf aan nader onderzoek in de documentatie van de Oudheidkamer te gaan verrichten om te zien of te achterhalen viel wie de portretten voor de Tweede Wereldoorlog had ingebracht en waar ze vandaan kwamen. Begin mei vertelde hij desgewenst geen onderzoek gedaan te hebben, dat het bestuur geen stappen in de richting van een verkoop ging ondernemen en pas op de plaats wilde maken. Oktober vorig jaar nam de archivaris in Berlijn contact met me op en ik heb hem toen het standpunt van het bestuur doorgegeven. Ik vroeg hem of hij onderzoek kon doen naar de nog onbekende commandeur. Begin maart van dit jaar nam hij telefonisch contact met mij op en gaf nogmaals aan dat de Balije van Brandenburg zeer geïnteresseerd is in een bruikleen van de portretten. Hij had ook onderzoek laten verrichten, maar zekerheid over de identiteit bestond er nog niet. De vraag waar de Oudheidkamer de informatie vandaan had

Christoph Caspar von Blumenthal

gehaald dat het andere portret baron Von Blumenthal voorstelt leek hem ook opportuun. Intussen zijn we een jaar verder en is wat betreft de oorsprong van de portretten de tekst op de website nog niet aangepast. Zal vast aan de coronaperikelen hebben gelegen en het te druk

zijn met het op de winkel passen. Het bestuur van de Oudheidkamer is intussen op de hoogte van de belangstelling voor de portretten, maar op dit moment is nog onbekend of hun standpunt is veranderd. Hopelijk is hier het laatste woord nog niet over gesproken.

Konrad Alexander Magnus von Burgsdorff

Bronnen

- 1 De website Canon van Nederland, Canon van Ootmarsum: 1262-1635 De Commanderie, de Duitse Orde in Ootmarsum.
- 2 De internetencyclopedie Wikipedia op Hertogdom Brunswijk.
- 3 Idem de Duitse versie over Christoph Caspar von Blumenthal.
- 4 De archivaris van de Balije van Brandenburg van de Johannierter Orde, Andreas von Klewitz.
- 5 Hans Saring – Burgsdorff, Konrad von. In de Neue Deutsche Biographie, Berlijn 1957.
- 6 L.A. Stroink – Stad en Land van Twente, blz.121. Uitgave: W.G. Witkam, Enschede 1974.

Jordaan start in koemest en aardbeien

Theo Leoné

Prima koemest uit Friesland. Niet zo prijzig als Derk Jordaan uit Haaksbergen in rekening brengt. Voortaan aanmerkelijk goedkoper! In de zomer van 1919 verschijnen tot in de Twentsche Courant advertenties om de mest uit het hoge noorden vooral toch te kopen bij S. Groninger & Co.

In het begin van de twintigste eeuw is mest geld waard. De ontginningen van wat de woeste gronden heetten, zijn nog in volle gang. Groninger vraagt in zijn advertentie drie rijksdaalders voor een ton koemest. Kom daar anno 2022 maar eens om. Voor koemest betalen de boeren 15 tot 20 euro per ton. Niet om te kopen maar juist om de uitwerpselen kwijt te raken. Nederland is verzeild in een mestmoeras.

“Snap je dat nou? Mijn oom Dirk handelde in mest. Nooit geweten”, zegt Derk Jordaan in Holten.

De in textiel groot geworden familie Jordaan telt zo veel Derken dat de op 9 mei 1886 geboren telg in eigen kring Dirk genoemd wordt. Hoe houdt je anders alle naamgenoten uit elkaar?

Mesthandelaar Derk (1886 – 1970) is de enige zoon van Frits Jordaan (1835-1907) en in de wieg gelegd om firmant te worden in D. Jordaan & Zonen. Textiel echter trekt hem niet zo. Liever richt hij zich op landbouw en later financieringen. Als tiener woont Derk in Enschede. Daar is hij leerling aan de Nederlandse School voor Nijverheid en Handel.

De jonge Derk Jordaan heeft een warme belangstelling voor de land- en tuinbouw

Kennisgeving!

Hiermee geven wij kennis aan de gebruikers van onze **FRIESCHE KOEMEST** dat de Heer **D. JORDAAN F.Jzn.** Haaksbergen, **NIET** meer de verkoop heeft van onze Friesche mest. De prijzen zullen nu door ons aanmerkelijk lager gesteld worden.

Wij bieden thans aan voor ieder gebruiker

Prima Friesche Koemest

tegen den prijs van f 7.50 per ton of 1000 kilo franco op wagon geleverd, en wordt door ons alleen prima Friesche Mest geladen.

Uw bestelling gaarne tegemoet ziende.

Hoogachtend, 1001-100

S. GRONINGER & Co. - SNEEK

TELEFOON 267.

Voor Tuinbouwverenigingen speciale aanbieding.

Prima Friesche koemest. Advertentie uit 1919

Vanwege zijn belangstelling voor de groene sector onderneemt Derk in 1904 een studiereis naar Amerika. Bij terugkeer gaat hij aan het werk als volontair bij de Koninklijke Boomkwekerij Moerheim in Dedemsvaart.

In 1908 volgt een nieuwe stap. In Haaksbergen begint Jordaan als jong ondernemer aan de Enschedesestraat zijn eigen Vruchten-Plantage, kwekerij De Witte Palen. Niet voor één gat te vangen neemt Derk in de jaren 1916 – 1918 vlot het directeurschap op zich van een levensmid-

delenbedrijf in Haaksbergen. Die firma hield zich bezig met de verdeling van voedsel, dan wel rantsoenering, in de oorlogsjaren.

Op jonge leeftijd wordt Derk bestuurder van de Overijsselse Landbouw Maatschappij afdeling Haaksbergen. Te beginnen als secretaris, later als vice-voorzitter. De Eerste Wereldoorlog is nog niet voorbij of Derk wordt mede-oprichter van de Coöperatieve Land-, Tuinbouw- en Veilingvereniging.

De advertentie uit 1919 wekt de indruk dat Derk te veel geld vroeg voor zijn in Friesland ingekochte mest. Graag liet de ondernemer het geld rollen en wel liefst zijn kant op. Niemand zal dan ook verrast zijn dat hij in 1919 een kassierskantoor opende dat later uitgroeide tot de Bank Jordaan. In 1948 ging de financiële instelling op in de Twentsche Bank die op haar beurt in 1964 een stevig fundament legde onder de oprichting van de Algemene Bank Nederland, de ABN.

In zijn jonge jaren is de Vruchten-Plantage de hoofdactiviteit van Derk. In 1911 schrijft hij de hele dag in touw te zijn op de kwekerij. Het uitschrijven van rekeningen noemt hij een boel werk. "De diverse vruchten staan er prachtig voor en beloven een reuzenopbrengst. Ik schat de

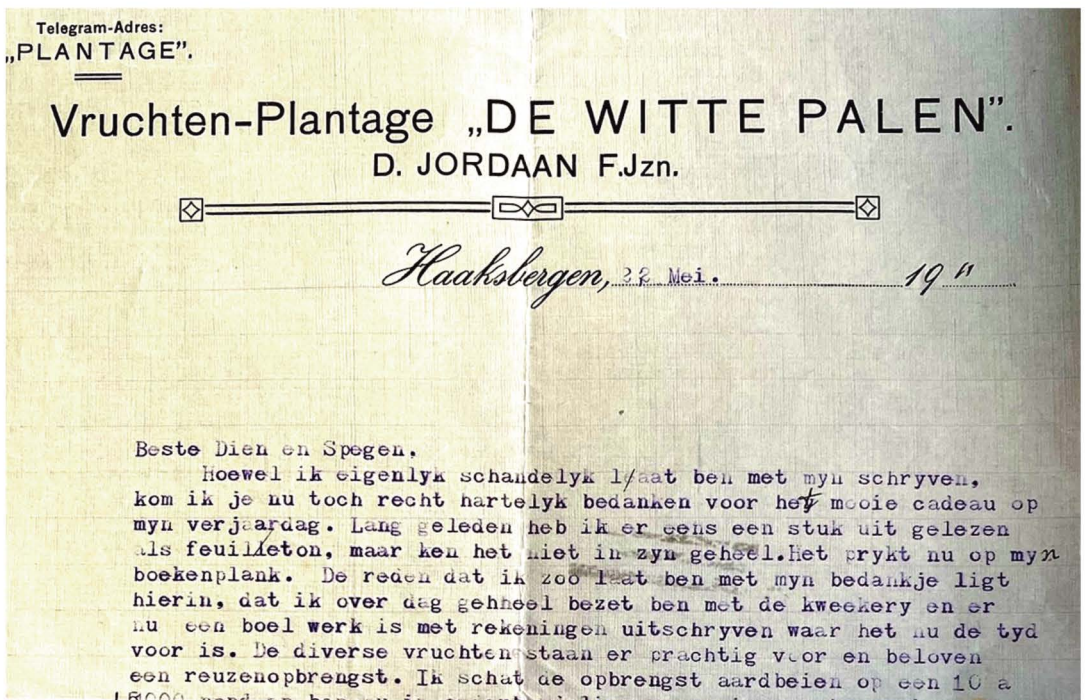
opbrengst aardbeien op 10 à 15.000 pond en ben in onderhandeling om ze ineens te verkopen."

De Witte Palen biedt voor de inmaak aardbeien aan voor 1,50 gulden per 10 pond. Alles in prima waar, te leveren franco in Enschede of Hengelo. De frambozen kosten 1,80 gulden, de rode bessen zes dubbeltjes minder.

De kweker in Haaksbergen verkoopt aardbeiplanten. Honderd voor een gulden, duizend voor acht gulden, 10.000 voor 65 gulden. Telefoonnummer 43 in Haaksbergen.

In 1937 richt de bankierende tuinder de Hollandsche Hoedenindustrie op. Steeds breder wordt zijn palet aan activiteiten. Als inmiddels ervaren bestuurder accepteert hij commissariaten bij D. Jordaan & Zonen, de Haaksbergische Textielmaatschappij en de Twentsche Kabelfabriek. Ook bij Spinnerei Deutschland in Gronau gaan de deuren open. Bovendien wordt Derk commanditair vennoot van de Banque Jordaan in Parijs.

In 1970 overlijdt Derk Jordaan in Monte Carlo. Zijn huwelijk met Bertha Elderink (1887 – 1953) bleef kinderloos. Haaksbergen hield aan zijn kwekerij de Witte Palenweg over.

Brief vanaf Witte Palen

Portretten van de tweelingzusjes Heck

H.C.J. Wullink

Onder deze titel stond in 't *Inschrien* (2022/1) een stukje Zwolse geschiedenis. Frits van Riel heeft genealogische bijzonderheden van de Zwolse familie Heck onderzocht en op een rijtje gezet, nadat hij drie portretjes van de tweelingzusjes Heck had gesignaleerd in de verzamelingen van de Oudheidkamer Twente. Terecht luidt zijn slotzin: "Maar wat moet je nou met portretten van meisjes uit Zwolle, die waarschijnlijk niets met Twente hebben gehad?"

De twee portretjes in pastel zijn gemaakt door Johannes Anspach (1752-1823), die in Zwolle en omgeving heeft gewerkt. 1) De gehanteerde stijl vormt als het ware de signatuur van de maker. De portretten in crayon en pastel die Anspach maakte waren bijna alle borststukken en profil. Ook de lijstjes hebben veelal kenmerkende details.

Soortgelijke portretjes maakte hij van andere Zwolse inwoners, zoals Rhijnvis Feith (1753-1824) en zijn echtgenote Ockje Groeneveld (1748-1813), respectievelijk gedateerd 15 en 18 november 1801. 2) Zelfs hun hondje Lindor werd in 1802 op dezelfde wijze geportretteerd. Daarentegen is het minder vanzelfsprekend om ook het schilderijtje met beide tweelingzusjes Heck (datering 1800) toe te schrijven aan Anspach, temeer daar ook de naam A. Blijdenstein wordt genoemd. Er is geen sprake van een afbeelding en profil. Aanvullend onderzoek zal meer duidelijkheid kunnen verschaffen.

In het archief te Zwolle wordt een curieus document bewaard: een paspoort van Anspach, dat in 1811 is afgegeven te Rotterdam. Dit document is bijzonder, omdat het is voorzien van een zelfportret van Anspach. De door zijn broer, die in Rotterdam woonde, in het Nederlands vertaalde omschrijving van de uiterlijke kenmerken van de paspoorthouder luidt: "Ik ben klein van stature en wat gezet, rond van wezen, blaauw van Oogen, de Neus wat gebogen, ben bruin van hairen en omtrent 60 jaren oud".

Met een korte onderbreking wegens een reis naar Meppel verbleef Anspach vanaf de zomer van 1811 in Zwolle, waar hij inwoonde bij de timmerman W. Werner aan de Goudsteeg 10. In die tijd werd voor een portret en profil met lijst en glas f. 7,00 gevraagd en zonder lijst f. 5,00.

Niet alleen uit de datering van de werkjes voor Feith kan worden vastgesteld dat Anspach in 1801 ook al in Zwolle is geweest, want in 1811 verwijst hij in de door hem geplaatste advertenties naar zijn verblijf in 1801. Toen vertrok hij het volgende jaar naar Deventer om na enkele maanden zijn koffers te pakken om op zoek te gaan naar opdrachtgevers in Kampen. Vader van de tweelingzusjes was Daniël Frederik Heck (1752-1826), van professie organist en muzikmeester. 3) Sinds 1 maart 1790 woonde het gezin in Zwolle, waar Heck organist werd van het Schnitger-orgel in de Evangelisch Lutherse kerk aan de toen voorname Koestraat. Hij zal de opvolger zijn geweest van Hans Hendrik Cremer. De familie Heck woonde aan het Grote Kerkhof nr. 221 in de directe omgeving van de Grote- of St. Michaëlskerk. De oudste dochter Catharina Wilhelmina - zij

Zelfportret Johannes Anspach (1752-1823).
Afmeting 8 x 6 cm. Foto: Joos Lensink, Zwolle 1999

overleed op 70-jarige leeftijd in 1859 te Zwolle - was van beroep wollenaister, maar zij publiceerde ook een kookboek: *Keur van recepten voor de Hollandsche keuken*, waarvan bij de Erven J.J. Tijl in 1867 een tweede druk verscheen.

Het orgel van de Lutherse kerk was een bescheiden éénklaviers instrument, dat in 1726 was vervaardigd door Frans Casper Schnitger (1693-1729). 4) Wellicht heeft zijn broer Johan Georg nog de helpende hand geboden. Samen hadden zij in 1721 het nieuwe orgel van de Grote- of St. Michaëlskerk opgeleverd, dat alom grote bewondering oogstte. Frans Casper Schnitger bleef tot zijn overlijden in Zwolle wonen, waar hij als lidmaat nauwe banden onderhield met de Lutherse kerk. 5) Ook de familie Heck behoorde tot deze kerk.

Het lijkt niet waarschijnlijk dat de familie Heck in Enschede heeft gewoond. De familienaam is in de Enschedese muziekgeschiedenis tot nu toe niet opgedoken, hoewel de aantekening kan worden gemaakt dat over de periode van vóór 1940 opvallend weinig is gepubliceerd.

Het overlijden van organist Heck werd door C.W. Schaffenröth, weduwe D.F. Heck, bekend gemaakt in de Overijsselsche Courant van 18 april 1826:

Heden avond te half elf uren, overleed zeer subiet, tot mijne en mijner Kinderen bittere smart, mijn hartelijk geliefde Echtgenoot, Daniël Frederik Heck, in den ouderdom van 73 en een half jaar, na eene Echtverbindtenis van 47 Jaren en 6 Maanden, hij stierf aan eene hevige benaauwdheid, ten gevolge van het water in de Borst, zijn leven was bestendig werkzaam; en zijn braaf en deugdzaam karakter, doet ons gegronde hoop voeden, dat zijn dood eenen zachten overgang is geweest in een beter Vaderland".

Zwolle den 16 April 1826

Op een onbekend moment zullen de portretjes in het bezit zijn gekomen van machinefabrikant John Tattersall (1850-1937), firmant van de N.V. Tattersall & Holdsworth, die niet bepaald selectief te werk ging wanneer hij mooie dingen zag. De indruk bestaat dat hij op het gebied van de schilderkunst meer liefhebber was dan

kenner, hetgeen niet als negatieve factor dient te worden uitgelegd. Relatief veel werk in zijn schilderijenverzameling was afkomstig van onbekende meesters. 6)

De vraag kan worden gesteld waarom Tattersall uitgesproken de drie portretjes van de tweelingzusjes Heck in 1935 schonk aan de Oudheidkamer. Dat hij op hoge leeftijd - hij was de 80-jarige leeftijd gepasseerd - orde wilde scheppen in zijn verzamelingen is begrijpelijk, maar waarop was zijn keuze van de schenking gebaseerd? Wist hij niet dat de portretjes uit Zwolle kwamen?

De veiling van zijn verzamelingen vond plaats in 1937 op dinsdag 12 t/m vrijdag 15 oktober en maandag 18 oktober. De schilderijen kwamen onder de hamer op dinsdag en vrijdag. Enkele namen: G.J. en L. Bakhuysen, F. Bol, P. Claesz, C. de Heem, W. Hodges, J. Israëls, G.J. Palthe, A. Schelfhout en W. Steelink. Bij de verkoop waren betrokken notaris A. Zonneville, taxateur Jac. Cohen (Deventer) en antiquair L. Rubens (Enschede).

Noten:

1. Als geboorteplaats en -jaar noemt Pieter Scheen: Nieder Ingelheim (Dld.), 1752
2. Feith kennen we vooral van zijn destijds veel gezongen lied *Uren, dagen, maanden, jaren, vliegen als een schaduw heen*, dat als Gezang 292 in de oude gezangenbundel van de Ned. Herv. kerk (1938) was opgenomen. Om andere redenen was hij een belangrijk burger van de stad Zwolle, die even buiten de stad op landgoed Hofwijk woonde.
3. Volgens de overlijdensakte was hij een zoon van Johann Christian Heck en Anna Clara Mergentheimin
4. Het orgel van de Lutherse kerk werd in 1917 overgebracht naar de Hervormde kerk van Duurswoude.
5. Hij werd op 15 maart 1729 begraven in een "kerkengroef" in de Grote- of St. Michaëlskerk.
6. *Catalogus van de Verzamelingen uitsluitend uit de nalatenschap van den heer John Tattersall, gewoond hebbende te Enschede*, Druk Smit Hengelo, 1937.

Titus Brandsma: broos maar onbreekbaar

Zenderen en Oldenzaal belangrijke halteplaatsen

Theo Leoné

Duizendpoot Titus Brandsma is op 15 mei door paus Franciscus heilig verklaard. De op 26 juli 1942 in concentratiekamp Dachau gestorven karmeliet was scherpzinnig, gedreven en nam geen blad voor de mond. Ook niet als houwdegen Paul Hardegen hem in gevangenis Oranjestad te Den Haag vraagt zijn mening te geven over de Nationaal-Socialistische Beweging. In negen pagina's zet de pater uiteen waarom het Nationaal-Socialisme en de bezetting van Nederland niet deugen. Het manuscript van de ondervraging is dankzij de Twentse verzetsman Cor Hilbrink – de latere voorzitter van FC Twente – bewaard gebleven.

Perskaart Titus Brandsma

De Friese boerenzoon Brandsma (1881 – 1942) komt graag en vaak in Twente. Zenderen en Oldenzaal zijn vaste halteplaatsen.

Thuis in Oegeklooster drijven zijn ouders een melkveebedrijf met vijftig koeien en jongvee. Ondanks de stevige omvang van het bedrijf heerst schaarste in de regio. Tussen 1880 en 1900 zoeken 50.000 Friezen hun heil elders. De fysiek zwakke Brandsma – geboren als Anno Sjoerd – grijpt de kans met beide handen aan als hij in 1892 het gymnasium in Megen mag bezoeken. Geïnspireerd door zijn achterneef Casimirus de Boer sluit hij zich zes jaar later aan bij de

karmelieten in Boxmeer. Met zijn leermeester Hubertus Driessen ontstaat een hechte vriendschap.

Na afronding van zijn cursus filosofie vertrekt Brandsma – die na zijn grote gelofte de naam Titus aanneemt – in de zomer van 1902 naar Zenderen. De in 1855 in het dorp neergestreken karmelieten hebben daar sinds twaalf jaar een gymnasium. Vijf jaar voor de komst van Brandsma was de school gesplitst in een richting voor priesterstudenten en leerlingen die geen priester wilden worden. Bij die laatste groep maakten Grieks en Latijn plaats voor onderricht

in de handelstaal Duits. Gekscherend kregen de niet-priesterstudenten de naam Duitsers. Titus bekwaamt zich in Zenderen in de grondbeginselen van de theologie. Leraar Athanasius van Rijswijk staat bekend als een van de knapste koppen van de Nederlandse karmelbeweging. De twee krijgen een klik en ondernemen wandeltochten door Twente. De luchtiger sfeer dan in het strenge Boxmeer geeft de wat schuchtere Titus de moed in het najaar van 1902 op te treden in het toneelstuk Ferdinand de Speler.

In augustus 1903 keert Titus per trein – Zenderen had nog een eigen station – terug naar Brabant om in Oss zijn studie theologie af te ronden. In 1905 wordt hij in de Sint Jan van Den Bosch tot priester gewijd. Zijn leven komt in een stroomversnelling. Eerst naar Rome, voor het behalen van de doctorsbul. Dan terug naar Nederland om het ene na het andere initiatief te nemen. Vrienden als Hubertus Driessen proberen te voorkomen dat Titus te veel hooi op de schouders neemt. Kansloos. Titus ontwikkelt zich tot een van de grote gangmakers van de katholieke emancipatie en is gelijk bruggenbouwer – spreekt esperanto, hamert op goed onderwijs.

In 1923 wordt Titus in het oprichtingsjaar van de Katholieke Universiteit in Nijmegen benoemd tot hoogleraar in de wijsbegeerte en mystiek. Tien jaar later is hij rector magnificus. Vanuit zijn uitvalsbasis Doddendaal in Nijmegen geeft hij de aanzet tot het uitgeven van de Katholieke Encyclopedie en schrijft voor tal van kranten – waaronder de Hengelosche Courant en Twentsche Courant. Zijn benoeming in 1934 tot geestelijk adviseur van de katholieke journalistenvereniging wordt toegejuicht. Eindelijk iemand die het vak begrijpt, denken de journalisten. Titus immers stond aan de wieg van diverse bladen en was hoofdredacteur geweest van een nieuwsblad.

“Hij vocht als Ariëns voor de arbeiders. Reisde stad en land af wanneer ontslagen vielen of de sociale positie van katholieke journalisten beneden peil was. Deed veel voor de verbreding van de horizon onze kennis.” Zo keek hoofdredacteur Louis Frequin in 1952 in Vrij Nederland terug op Titus – een journalist onder

Titus Brandsma: journalist onder de journalisten

de journalisten. Uit Friesland komt de suggestie Titus Brandsma te promoveren tot beschermheilige van de journalisten.

In Twente spant Titus zich in voor de komst van een lyceum in Oldenzaal. De karmelieten willen de organisatie wel op zich nemen en kunnen docenten leveren. Samen met gedeputeerde Gerhard Bloemen (de latere burgemeester van Oldenzaal) beklimt Titus de barricade. IJverig worden in Twente toezeggingen losgepeuterd om geld beschikbaar te stellen. De streek kan toch niet zonder goed katholiek middelbaar onderwijs? Titus neemt de lobby bij de politiek voor zijn rekening. Als het Twents Carmellyceum al een half jaar leerlingen ontvangt, komt op 6 februari 1924 een verlossend telegram uit Den Haag:

“Subsidie Oldenzaal toegestaan. Subsidie Oss dit schooljaar niet, volgend schooljaar zeer waarschijnlijk. Brandsma.”

In Oldenzaal ziet Brandsma van nabij hoe Duitsland in de jaren dertig ontspoorde. Op de pers van de Twentsche Courant wordt vanaf 1934 het blad *Der Deutsche Weg* gedrukt. De uitgave richt zich fel tegen het nationaal-socialisme en is formeel gericht op katholieke Duitsers in Nederland. De initiatiefnemers tot de krant zijn twee Duitse vluchtelingen: journalist Joseph Steinhage uit Rheine en pater Jezuïet Friedrich Muckermann uit Bückeburg. In de loop der jaren stijgt het aantal abonnees van *Der Deutsche Weg* tot drieduizend en verschijnt het blad in 42 landen. Tot grote

ergernis van de Nazi's. Heftige protesten uit Duitsland zorgen dat Steinhage en Muckermann uit het colofon verdwijnen en pastoor Frans Stockman redactie-chef wordt. Inhoudelijk verandert niets.

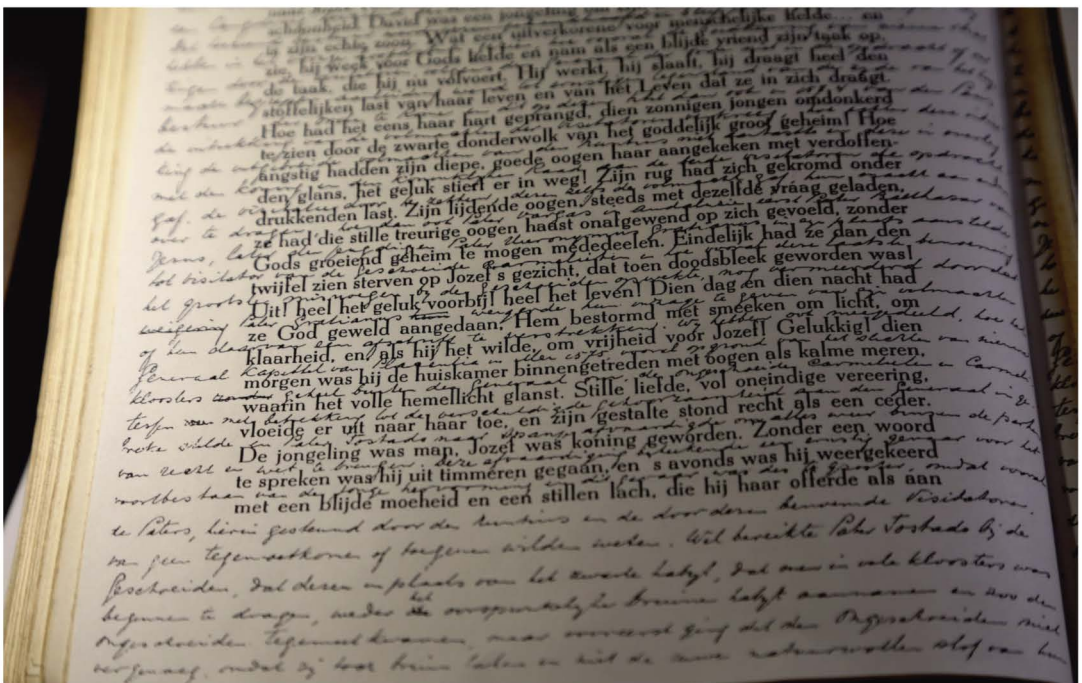
Titus Brandsma waarschuwt al vroeg voor de gevaren van rassenhaat, ophitsing en uitsluiting. In 1936 is hij lid van het Comité Waakzaamheid tegen het nationaal-socialisme, een waarschuwende vinger van geleerden en kunstenaars. In 1941 verzet hij zich tegen de verwijdering van joodse kinderen op scholen.

Op 18 december 1941 roept de bezetter de Nederlandse krantenredacties tot de orde. Advertenties van de NSB mogen niet langer op principiële gronden geweigerd worden. Eerder dat jaar was een bisschoppelijk schrijven rondgegaan met het verbod voor katholieken lid te zijn van de NSB of aanverwante organisaties. Titus Brandsma heeft zijn oordeel snel klaar en overtuigt op oudjaarsavond aartsbisschop Johannes de Jong. De pater zal onder eigen naam een brief opstellen om vervolgens de mening van de overige vier Nederlandse

bisschoppen te polsen. Daarna kan hij beginnen aan een tocht langs de hoofdredacties en directies van de vijftien belangrijkste katholieke kranten. De maat is vol. Brandsma ondertekent met eigen naam in de rol van geestelijk adviseur van de katholieke journalistenvereniging, aangesteld door de aartsbisschop. Achteraf heeft De Jong spijt de brief niet zelf te hebben ondertekend – gezagdragers als bisschoppen hebben bredere ruggen. Enthousiast en zelfverzekerd is vogel Brandsma echter al gevlogen.

De rondreis van Brandsma komt de Duitsers al snel ter ore. Plannen worden gemaakt om de onruststoker op te pakken. Prior Basilius Dommershuysen ziet de gevaren en biedt Titus aan onder te duiken in zijn klooster in Hoogeveen. Brandsma slaat het aanbod af. Dommershuysen vertrekt in de naoorlogse jaren naar Twente om les te geven aan de carmelscholen en ligt begraven in Zenderen.

Op 18 januari 1942 is Titus Brandsma voor de laatste keer in Oldenzaal. Informeert naar de financiële regelingen ten behoeve van zijn Armeense beschermeling Michaël Poladian. Dan

Titus Brandsma schreef in de gevangenis van het Oranjehotel vanwege papierschaarste tussen de regels zijn biografie over Teresa van Avila

Stop uitsluiting en geweld

treint hij via Utrecht en Amsterdam (waar hij overnacht) naar Den Haag en Nijmegen. In klooster Doddendaal wordt de hoogleraar opgepakt door de Sicherheitsdienst (SD).

Hardegen ontvlucht oordeel

Paul Hardegen (Heeren-Werve, 1909), de ondervrager van Titus Brandsma, grossierde in oorlogsmisdaden. De ondersturm-führer was betrokken bij diverse represaillemoorden en mishandelingen. Vanaf september 1944 is zijn werkterrein Twente.

In een geruchtmakend proces tegen oorlogsmisdadigers in november 1945 te Almelo bleef Hardegen buiten schot – hij was en bleef onvindbaar.

Bij zijn arrestatie heeft de met zijn gezondheid kwakkelende Brandsma - bijna zestig jaar oud - nog een half jaar te leven. Na de cel in Arnhem volgen het Oranjehotel, Kamp Amersfoort, Kleef en eindstation Dachau. Ongebroken maar tenslotte uitgemergeld steunt hij waar mogelijk zijn kampgenoten.

Aan Rafaël Tijhuis, die Dachau overleefde, danken we een verslag over de laatste fase van Brandsma's leven. De karmeliet uit Rijssen schrijft na een overplaatsing eind juni: "Zodra we hem zien, wordt hij onmiddellijk door een groepje Hollanders omringd en begroet. Hoe heeft hij het gehad in het toegangsblok dat zo zwaar is voor iedere nieuweling? Spontaan klinkt: "Goddank dat ik

uit die hel weg ben. Dat was geen leven daar. Nu ben ik tenminste bij jullie." Het kwam er opgelucht uit, maar niettemin moeten we lachen en trachten hem duidelijk te maken dat voor hem het echte Dachau-leven nu pas begint. "Hoe het ook mag zijn, ik zal mijn best doen om het de heren niet te lastige te maken en zo weinig mogelijk op te vallen."

Twee weken voor zijn dood schrijft Titus onder de naam Anno Brandsma zijn laatste brief. Gericht aan zijn zus en zwager in Bolsward. Verplicht in het Duits, zonder iets te melden over ontberingen of toestanden in het kamp. Hij vraagt naar het welzijn van zijn familie en bekenden – vooral van zijn medebroeders in Nijmegen, Oss en Oldenzaal. "Mij gaat het goed. Opnieuw moeten we ons aan de nieuwe omstandigheden aanpassen. En dat lukt met de hulp van god ook hier."

Literatuur:

- Titus Brandsma, de man achter de mythe. Door Ton Crijnen. Een uitgave van Valkhof Pers.
- Titus Brandsma. Door Brocardus Meijer O.Carm. Uitgave Nederlands Carmelitaans Instituut.
- Titus Brandsma. Redactie Hettie Berflo. Uitgave Vrienden van Titus Brandsma.
- De Karmel in Twente, 1855 – 1955. Uitgave Stichting karmelieten in Twente en Twente Akademie.
- Kardinaal De Jong, door Henk Aukes. Uitgave Het Spectrum.
- Sipo en SD in Twente. Door Coen Cornelissen.

Wijsheid

Nieuws van Patrick uit
Oudheidkamer Twente

Beste lezers,

Geschiedenis leeft en wordt elke dag gemaakt. Op het moment dat u deze zin leest zijn we ongeveer op de helft van het jaar 2022. Wederom een historisch jaar. Immers, lang hebben we in ons deel van Europa, in Nederland en dus ook in Twente, gedacht dat oorlog iets zou zijn en blijven uit lang vervlogen tijden. Maar de brute inval van Rusland in Oekraïne doet ons allemaal beseffen hoe kwetsbaar vrijheid toch is. Daarmee heeft 4 mei, het moment waarop we letterlijk bij onze vrijheid stil staan, aan betekenis gewonnen. Het vieren van die vrijheid is belangrijk en gaat in mijn optiek gelijk op met wijsheid. Daarom wil ik u de volgende woorden van Solomon Ibn Gabirol, een Joodse dichter en filosoof, niet onthouden. Op weg naar wijsheid is de eerste stap stilte; de tweede luisteren; de derde onthouden; de vierde oefenen en de vijfde onderwijzen aan anderen.

Stilte als eerste stap op weg naar wijsheid. Tijdens de twee minuten stilte die we altijd op 4 mei ervaren staat heel Nederland stil. We herdenken dan alle Nederlandse slachtoffers sinds de Tweede Wereldoorlog. Dit zijn militairen en burgers die stierven in oorlogssituaties en bij vredesoperaties. De Nederlandse vlag hangt halfstok en om 20.00 uur is het twee minuten stil. Zodat wij gezamenlijk letterlijk en figuurlijk stil kunnen staan bij het grote offer dat zij voor onze vrijheid hebben gebracht. Het grootste offer, dat wij nooit mogen vergeten.

Door over hen te spreken houden we die herinnering levend. En zoals de Joodse filosoof zei: de tweede stap naar wijsheid is luisteren. Laten we blijven luisteren naar de verhalen over hen en wat hen is overkomen, maar ook naar de verhalen van nu. Al deze verhalen kleuren het grote verhaal over oorlogen en vredesoperaties, de inzet, de gevechtshandelingen, de jaartallen, de moorden en de uiteindelijke bevrijding of

einde van een operatie in. Samen vormen ze een mozaïek dat op geheel eigen wijze het grote verhaal nogmaals vertelt. Met als belangrijk verschil dat ze de geschiedenis aanraakbaar maken, het abstracte invoelbaar. Zo kunnen we de verhalen onthouden. De derde stap.

Zonder gedeelde geschiedenis geen gedeelde toekomst. We moeten de verhalen blijven vertellen, blijven delen. Oude en nieuwe verhalen. Stap vier is het oefenen tot alle getallen weer zijn veranderd in namen. Dat is de waarde van vertellen en gedenken. We moeten samen de lessen uit deze verhalen in de praktijk blijven brengen totdat ze onze natuur worden. Kritisch zijn, respectvol naar elkaar toe en weerbaar.

Gelukkig ervaar ik elk jaar grote betrokkenheid bij de verschillende momenten van herdenken. Dat geeft aan dat we als samenleving de kracht hebben om deze verhalen door te geven en vragen aan elkaar te blijven stellen. Dat is een groot goed waarbij we allemaal onze eigen rol spelen; ouders, grootouders, maar ook zeker de onderwijzers op onze scholen. Daarmee is de laatste stap gezet die de filosoof Gabirol op weg naar de wijsheid schetste. Good goan!

Patrick Welman
Voorzitter Vereniging Oudheidkamer Twente

Nieuw in de boekenkast

Marcel Mentink

De boekenoogst van de afgelopen periode biedt weer een grote verscheidenheid. Van Ruisdael tot Hilvers en van borgmannen tot bankovervallen.

Jan ten Hove: 't Is doan – 600 jaar boerenleven in Twente

Zwolle: W Books, 2022 | ISBN: 9789 4625 8472 3 | 208 pag. | € 24,95

Landbouw staat aan de basis van de Twentse samenleving. In 't is doan wordt het verhaal van 600 jaar boerenleven in Twente verteld, waarbij één karakteristieke boerderij – het erve Ziethof bij Delden – als uitgangspunt dient. De wederwaardigheden van dit erve en zijn bewoners zijn exemplarisch voor het levensverhaal van veel andere boerderijen en geven tegelijk inzicht in de agrarische geschiedenis van de regio.

Hein Jongbloed: Diepenheim uitgediept 1: de leen- en borgmannen van de graven van Dale-Diepenheim in Oost-Nederland en Westfalen 1216 à 1217 – 1324

Zoetermeer: uitgave in eigen beheer, 2021 | ISBN: 9789490 858667 | 537 pag. | € 53,70
Dit boek is het eerste deel van de omwerking van de dissertatie van de auteur: Diepenheim uitgediept: Heerlijkheid en horigheid in Oost-Nederland (en Westfalen). RU Groningen, 2019. Het proefschrift zelf omvat meer dan 1000 pagina's en zal in drie delen worden omgewerkt. Het onthult de vooralsnog oudste registratie van leenmannen die op Nederlandse bodem aanwezig is en mede op Nederland betrekking heeft: de 'leenrol' van de graven van Dale-Diepenheim. Daarmee komt een tot dusver versmade en miskende bron over de middeleeuwse geschiedenis van Oost-Nederland en Westfalen ter beschikking. De besturen van de Vereniging Overijsselsch Regt en Geschiedenis (VORG) en de Vereniging Gelre hebben daarom deze publicatie vereerd met opname in hun respectieve reeksen 'Werken': Werken VORG, 54 en Werken Gelre, 64.

Jan Brauer: Over de grens. De sociaal-politieke dynamiek in de Nederlands-Duitse grensregio's, 1930-1940

Verloren: Hilversum, 2022 |

ISBN: 9789087049775 | 331 pag. | € 35,00

Op basis van Nederlandse en Duitse archieven geeft historicus Jan Brauer vanuit verschillende perspectieven, grensplaatsen en grensgangers, een levendige schets van de sociaal-politieke turbulentie in de grensregio vanaf 1930. Hij laat zien dat de grenssamenleving vanaf 1933 in rap tempo politiseerde, waardoor de grensbewoners veel eerder dan de rest van Nederland werden geconfronteerd met de ruwe en bedreigende realiteit van het Derde Rijk. Ook verschenen als proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2022

Frank Krake: De grootste bankoverval aller tijden

Hengelo: Achtbaan, 2022 | ISBN: 9789 0824 7645 3 | 432 pag. | € 24,99

Nederland zucht al vier jaar onder de Duitse bezetting, als een groep verzetsvrienden de wapens opneemt. De tijd van klein verzet is

voorbij. Ze deinzen nergens voor terug, plegen overvallen, blazen spoorlijnen op en bevrijden twee maten uit het Huis van Bewaring. Hun leider is Derk Smoes, een ondergedoken bankmedewerker en gezocht door de nazi's. Na de hete verzetszomer van 1944 krijgt hij een gouden tip. In de kluizen van twee banken in het oosten van het land ligt meer dan 200 miljoen gulden... „De grootste bankoverval aller tijden” vertelt het waargebeurde verhaal van een groep jonge mensen in hun verzet tegen de bezetters.

Fred Menko: Veertien kinderen. De oorlogsgeschiedenis van mijn joodse familie
Amsterdam: Boom, 2022 | ISBN:

9789024437603 | 320 pag. | € 29,90

Adolf Menko (1888-1963) kwam uit een joods gezin met veertien kinderen en was na de Tweede Wereldoorlog de enige overlevende van zijn generatie. Twee broers waren een natuurlijke dood gestorven, alle andere broers en zusters en vele van hun aangetrouwde familieleden en nakomelingen waren vermoord. Dat lot trof in Mauthausen ook Adolfs eigen zoon Siegfried. *Veertien kinderen* is geschreven door een kleinzoon van Adolf, Fred Menko (Enschede, 1951). Het boek geeft een beklemmend beeld van racisme, vervolging, deportatie en moord, een geschiedenis die ook nu nog nauwelijks te bevatten is.

Stefan Kuks: Twente door de ogen van Ruisdael

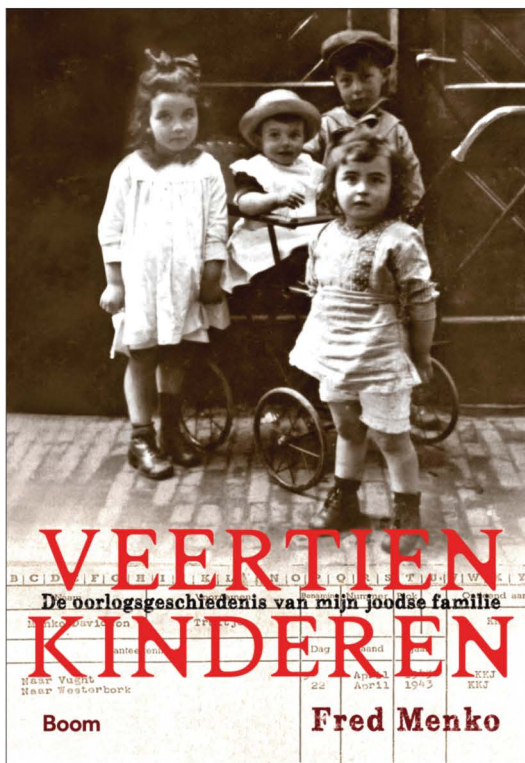
Almelo: waterschap Vechtstromen, 2022 | ISBN: 9789 0807 8998 2 | ca. 80 pag. | € 29,95

Dit fraaie boek doet het Twents volkslied eer aan: “waar het snelvlietend beekje het molenrad doet gaan”. We zien hier Twente door de ogen van de zeventiende-eeuwse schilder Jacob van Ruisdael. Een bijdrage van watergraaf Stefan Kuks aan de discussie over de toekomst van het Twentse landschap.

Alphons Weierink: Bermmonumenten. Nabestaanden laten verkeersslachtoffers voortleven op de plek van het ongeluk

Denekamp: Heinink Media, 2021 | ISBN: 9789491640346 | 108 pag. | € 17,95.

Aangrijpende verhalen achter dodelijke verkeersongelukken in Twente en de Achterhoek.

Eric Veldboer: Twentse en Achterhoekse klokken, oorsprong en makers 1600 – 1800

Oldenzaal: Veldboer Kunst & Antiek, 2020 | € 39,90

Een actueel overzicht van de ambachtelijke klokkenmakerij in Twente en de Achterhoek, dat ingaat op de oorsprong, ontwikkeling en bloei van deze hoogwaardige uurwerken.

W.F. van Heek: Meer as 'n plezeerig leav'n

Enschede: Stichting Historische Sociëteit
Enschede Lonneker, 2022 | ISBN: 9789 0813 5478 3 | 240 pag. | € 15,50

Een zeer uitgebreide heruitgave. Arnold van Heek, de oud-directeur van de Fa. Blom in de Bleekerstraat, had allerlei leuke herinneringen opgeschreven. In 2004 zijn die uitgegeven, aangevuld met veel anekdotes van zijn zoon Willem, de houtzager op 't Kerkenveld bij Boonenkamp. Maar dat boek heeft nooit de goede aandacht gekregen. Met inzet van en hulp uit allerlei 'hoeken' is het nu aangevuld met heel veel foto's; zowel oude foto's uit het familiearchief als nieuwe in kleur. Maar vooral zijn er veel nieuwe verhalen en anekdotes bij gekomen.

SCHERVEN BRENGEN GELUK...

Ja, het zou heel goed een scherv van niks kunnen zijn. Aan de andere kant... Wie weet welk verhaal er achter schuilgaat. Of wat voor ommekeer hij over zeg 1000 jaar teweegbrengt.

U, als lid van de Oudheidkamer Twente, u doet natuurlijk geen scherv af als zomaar een scherv. Bovendien weet u dat de OKT veel meer in zijn bezit heeft en over veel en veel meer gaat dan alleen archeologische vondsten.

Hoe meer mensen dat met u zouden weten, hoe mooier natuurlijk. En hoe rooskleuriger en actiever ook de toekomst van de OKT. Over actiever gesproken: er is binnen de OKT van alles te doen. Vrijwilligers zijn dan ook van harte welkom. Voor administratieve werkzaamheden, voor ict, voor bestuursfuncties, als huismeester, voor tal van hand- en spandiensten, voor noem maar op.

...EN EEN ACTIEVE TOEKOMST VOOR DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Iets voor u, OKT-vrijwilliger? Of voor iemand (hoeft nog geen OKT-lid te zijn) die u kent? Mailt u dan naar: vrijwilligers@oudheidkamertwente.nl of schrijf een briefje naar onderstaand adres.

OKT huis Stroinksbleekweg 12b, 7523ZL Enschede
T 053-4787447 E info@oudheidkamertwente.nl

*Vereniging Oudheidkamer
Twente*

